Riksbanken och sysselsättningen

AV VILLY BERGSTRÖM, ANNIKA SVENSSON OCH MARTIN ÅDAHL
Villy Bergström är vice riksbankschef och Annika Svensson och Martin Ådahl arbetar på avdelningen för penningpolitik.

Kan Riksbanken med styrräntan påverka sysselsättningen? Detta har blivit en aktuell fråga då den svenska arbetsmarknaden under 2000-talet utvecklats svagt, trots stark tillväxt. Denna artikel syftar till att klargöra sambandet mellan penningpolitik och sysselsättning. På kort sikt finns ett samband, men det är övergående och överskuggas av andra faktorer. På lång sikt kan penningpolitiken inte påverka arbetslösheten. Dagens höga arbetslöshetstal beror framför allt på strukturella problem på arbetsmarknaden.

Författarna riktar ett stort tack till Karine Jabet, som med värdefulla synpunkter och material bidragit till denna artikel, samt till Hans Dellmo och Kent Friberg för kommentarer och uppslag.

Sambandet penningpolitik och sysselsättning

Under 2003 och 2004 uppvisade Sverige hög tillväxt, låg inflation och svag sysselsättning. I ett sådant läge finns det självklart en lockelse att knyta ihop dessa fenomen och hävda att sysselsättningsutvecklingen huvudsakligen, eller åtminstone till stor del, är en direkt följd av penningpolitiken.

Frågan om sambandet mellan penningpolitik och sysselsättning rymmer egentligen två separata frågor: å ena sidan det långsiktiga förhållandet mellan inflation och sysselsättning, å andra sidan penningpolitikens effekter på konjunktur och sysselsättning på kort sikt.[1] Det långsiktiga förhållandet är en av den moderna makroekonomins mest genomlysta frågor och behandlas därför endast kortfattat i ett första avsnitt. Fokus läggs istället på frågeställningarna om penningpolitiken på kort sikt som diskuteras därefter. Därpå följer ett avsnitt som berör de strukturella faktorer som har störst inverkan på sysselsättningens utveckling.

[1] Apel & Heikensten (1996) handlar också om sambandet mellan penningpolitik och sysselsättning men fokuserar främst på den första frågan.

Penningpolitik och sysselsättning på lång sikt

Efter andra världskriget var en av teserna att det fanns ett direkt utbytesförhållande mellan arbetslöshet och inflation.

Frågan om sambandet mellan penningpolitik och arbetslöshet var central i 1900-talets makroekonomiska debatt, inte minst i Sverige. Under de första decennierna efter andra världskriget var en av grundteserna i arvet efter Keynes att det fanns ett direkt utbytesförhållande mellan arbetslöshet och inflation, med innebörden att beslutsfattare kunde "köpa" sig mindre arbetslöshet genom att släppa upp inflationen. Det illustrerades med den s.k. Phillipskurvan, där arbetslösheten relateras till inflationen.

Som en följd av detta resonemang hamnade inflationsbekämpningen helt i skymundan av efterfrågestyrningen. Till detta kom att penningpolitikens möjligheter begränsades av det dåvarande växelkurssamarbetet, Bretton Woods, med fast växelkurs som mål. Målet för den ekonomiska politiken i Sverige var under efterkrigstiden full sysselsättning, vilket avspeglas i budgetpropositionerna på 1950- och 1960-talet, med sina detaljerade redovisningar av tillgång och efterfrågan på arbetskraft.

Länge framstod politiken som framgångsrik, arbetslösheten höll sig klart under 4 procent.

Föreställningen var att full sysselsättning innefattade en liten s.k. friktionsarbetslöshet på omkring 2,5 procent, även om nivån inte angavs explicit i de politiska dokumenten. Friktionsarbetslösheten antogs motsvara de som vid varje mättillfälle var på väg från ett jobb till ett annat, från utbildning ut på arbetsmarknaden eller motsvarande. Enligt den förhärskande synen stod förklaringen till högre arbetslöshet alltid att finna i bristande efterfrågan. Länge framstod politiken som mycket framgångsrik. Under större delen av efterkrigstiden höll sig arbetslösheten i Sverige klart under 4 procent. På årsbasis var den inte över 4 procent någon gång mellan 1950 och 1990.

Varför varade inte framgångarna? För att rätt förstå vad som hände måste man se den gradvisa förskjutningen i inflationsförväntningarna och i den ekonomiska politiken som skedde under efterkrigstiden. Under efterkrigstidens inledning levde föreställningar kvar från mellankrigstidens massarbetslöshet men också från den prisstabilitet som då rådde. Under vissa perioder föll priserna för att under andra perioder stiga. På det hela taget var prisnivån stabil under 1930-talet, vilket också var Riksbankens uttalade mål vid den tiden. Inflationsförväntningarna under den första efterkrigstiden präglades av dessa erfarenheter, till och med så att regeringen inför efterkrigstiden förutskickade fallande prisnivå i takt med att produktivitetsvinsterna från omställningen till fredsproduktion skulle infrias.[2]

I takt med att den allmänna prisnivån faktiskt steg, men aldrig föll,

[2] Proposition nr 252, april 1944 sid. 19. "I enlighet härmed bör en för förbättring i försörjningen efter kriget föranleda en motsvarande förbättring av penningvärdet. Penninginkomsterna bör i regel varken höjas eller sänkas."

påverkades allmänhetens uppfattning om inflation som en normal företeelse. Sakta arbetade sig förväntningar om stigande priser in i folks medvetande. Under perioden 1956–64 steg den allmänna prisnivån mätt med KPI med i genomsnitt 3,4 procent per år, under perioden 1965–74 med 5,6 procent och från mitten av 1970-talet till mitten av 1990-talet med i genomsnitt 8,1 procent per år (se diagram 1). Under perioden 1973–82 devalverade Sverige kronan sex gånger efter att Bretton Woods-samarbetet, med dess fasta växelkurser, hade upphört. Vid slutet av 1980-talet, efter successiva höjningar av inflationstakten och upprepade devalveringar, hade inflationsförväntningarna förankrats på en hög nivå. Det blev alltmer uppenbart att det tidigare så självklara utbytesförhållandet mellan inflation och arbetslöshet inte gällde, att varje nytt försök att höja sysselsättningen, genom efterfrågeexpansion, med tiden enbart resulterade i en allt högre inflation.

Vid slutet av 1980-talet hade inflationsförväntningarna förankrats på en hög nivå.

Det är lätt att förstå varför. När inflationen stiger påverkas lönekraven i nästkommande förhandlingsrunda. Löntagarna är intresserade av lönens faktiska köpkraft och formulerar sina lönekrav därefter. Inflationen stiger då utan att sysselsättningen påverkas. Slutsatsen blir att det på lång sikt inte finns något utbytesförhållande mellan inflation och arbetslöshet.[3] På sikt bestäms inflation och sysselsättning av olika faktorer. Penningpolitiken påverkar inflationen, medan sysselsättningen framförallt påverkas av faktorer som arbetsmarknadens funktionssätt, hur löneförhandlingarna är upplagda, skatte- och socialförsäkringssystemen etc. På lång sikt

På lång sikt finns det inte något utbytesförhållande mellan inflation och arbetslöshet.

Diagram 1. Inflationstakt och genomsnittlig inflationstakt under vissa perioder
Årlig procentuell förändring

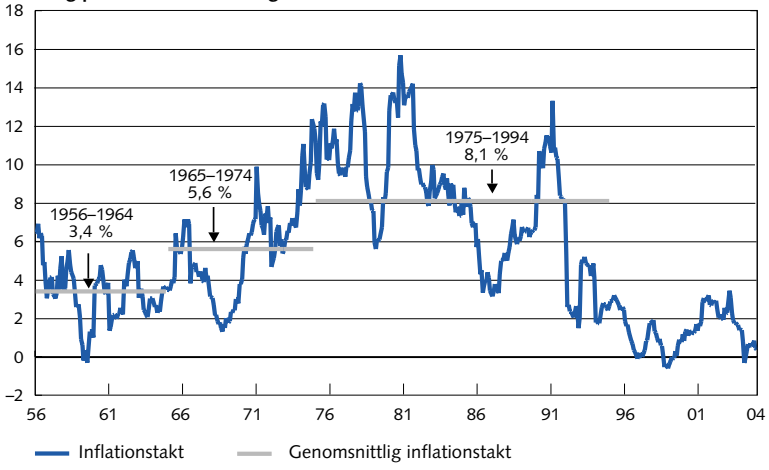

Källa: SCB.

[3] Se bland annat Kydland & Prescott (1977) samt Barro & Gordon (1983).

är Phillipskurvan vertikal i den meningen att vilken inflation som helst är förenlig med en viss sysselsättningsnivå.[4]

Men även om det inte finns ett direkt utbytesförhållande mellan inflation och sysselsättning på lång sikt, kan hög och variabel inflation verka hämmande för tillväxt och välfärd bl.a. till följd av att den stör den mekanism varmed varors relativa värde signaleras via priser, och snedvrider motiven till sparande. Det är exempelvis ett problem vid investeringar, vars avkastning väntas under en lång period framöver, då osäkerhet om prisutvecklingen kan vara en bromsande faktor. Dessutom ökar osäkerheten om framtiden bl.a. vad gäller löne- och kostnadsutvecklingen. Långivare kan välja att sätta en högre ränta för att kompensera sig för inflationsosäkerhet och företag avstå från att investera i nya maskiner eller att anställa.

Erfarenheterna från 1970- och 80-talen bidrog till utformandet av den nya penningpolitiska regimen med låg och stabil inflation som mål. Målet för inflationen är satt till 2 procent. Nivån innebär att det finns ett visst utrymme till nollinflation, vilket bl.a. minskar risken för deflation och möjliggör relativlöneanpassningar utan att normalt kräva nominella lönesänkningar av olika grupper på arbetsmarknaden.

Både inflation och arbetslöshet föll parallellt under 1990-talets lopp.

Efter införandet av inflationsmålet fick vi det kanske tydligaste beviset på att det inte finns något utbytesförhållande mellan inflation och arbetslöshet eftersom båda föll parallellt under 1990-talets lopp. Avsaknaden av långsiktigt samband mellan inflation och arbetslöshet har samtidigt bekräftats av omfattande studier från ett stort antal OECD-länder.[5]

Penningpolitik och sysselsättning på kort sikt

Efter att nu ha berört penningpolitikens (icke-)roll för sysselsättningen på lång sikt kvarstår frågan om hur penningpolitiken kan påverka sysselsättningen på kort sikt.

På kort sikt kan Riksbanken med sin penningpolitik, genom räntеändringar i syfte att stimulera eller kyla ned aktiviteten i ekonomin, påverka produktion och sysselsättning.

---

[4] Akerlof, Dickens & Perry (1996, 2000), har ifrågasatt om det långsiktiga Phillipssambandet är vertikalt längs med hela kurvan och menar att det finns ett samband vid mycket låga inflationstal. I en första studie (1996) menar de att inflationen inte bör vara för låg. Eftersom nominallöner är trögrörliga på nedåtsidan krävs en viss inflation för att möjliggöra reallöneanpassningar. En alltför låg inflation kan medföra att lönerna inte anpassas fullt ut med lägre sysselsättning som resultat. Den andra studien (2000) menar att vissa ekonomiska aktörer som sätter löner och priser bortser från den förväntade inflationen när denna är tillräckligt låg. Så länge inflationen är skild från noll innebär det att löner inte stiger i linje med inflationen med en högre sysselsättning som följd. Ju högre inflation som aktörerna bortser ifrån desto större sysselsättningsvinst. Detta gäller dock endast vid låga inflationstal. Denna studie har också överförts, med liknande slutsatser, till svenska data av Lundborg & Sacklén (2001). Akerlof, Dickens & Perry (2000) får dock inte stöd i en senare aktuell empirisk utvärdering på data för Sverige och USA av Bryan & Palmqvist (2005).

[5] Se Lucas (1972) samt för nypublicerade skattningar av ett brett urval av länder se exempelvis Richardson m.fl. (2000) och Clifton, Lean & Wong (2001).

EN FÖRENKLAD MODELL

Låt oss först resonera med hjälp av en förenklad modell, med ett produktionsgap som består av skillnaden mellan faktiskt produktion och ekonomins potentiella produktion, där den sistnämnda inte bestäms av penningpolitiken utan av underliggande faktorer som arbetskraftens tillväxt, investeringsaktiviteten och den tekniska utvecklingen. Produktionsgapet kan då sägas spegla konjunkturvariationerna i ekonomin. Ett negativt produktionsgap innebär att efterfrågetrycket på varor, tjänster och produktionsfaktorer är litet och det finns gott om lediga resurser i ekonomin. Pris- och löneökningarna är små och inflationen vanligtvis under målet. Ett positivt gap innebär att den faktiska produktionen överstiger den potentiella, resursläget är ansträngt, efterfrågan på arbetskraft överstiger utbudet, löner pressas upp och inflationen är som regel högre än målet.

Låt oss resonera med hjälp av ett produktionsgap som består av skillnaden mellan faktiskt och potentiell produktion.

I detta korta perspektiv har penningpolitiken en roll att spela för att påverka både tillväxt och sysselsättning. Produktionsgapet speglar efterfrågetrycket i ekonomin, medan efterfrågetrycket i sin tur påverkar inflationen. Riksbankens penningpolitik handlar alltså om att välja en ränta som påverkar efterfrågan i sådan riktning att gapets storlek blir så litet som möjligt. Om faktisk och potentiell produktion sammanfaller så att produktionsgapet är slutet är tanken att inflationen är i linje med Riksbankens mål.

Riksbankens penningpolitik handlar om att välja en ränta som påverkar efterfrågan så att gapets storlek blir så litet som möjligt.

I en sådan förenklad värld finns ett mycket rakt samband mellan penningpolitik, produktionsgap och sysselsättning. Träffar inte Riksbanken målet påverkar det sysselsättningen. Ligger inflationen under målet innebär det att sysselsättningen är lägre än den borde ha varit, och ligger inflationen över är efterfrågan på arbetskraft högre än vad utbudet mäktar med långsiktigt.

EN MER KOMPLICERAD VERKLIGHET

Verkligheten är dock mer komplicerad. För det första kan penningpolitiken aldrig exakt finjustera produktionsgapet eller sysselsättningen. Det tar tid innan penningpolitiken får någon effekt på inflationen. Därför baseras de penningpolitiska besluten på en prognos av den förväntade prisutvecklingen framöver. Det finns ingen exakt kunskap om produktionsgapet ens i nuläget och ännu mindre för de kommande åren. I verkligheten sker det hela tiden utbuds- och efterfrågestörningar, som påverkar både den faktiska och den potentiella produktionen. Därför är produktionsgapet nästan alltid skilt från noll. Dessutom tillkommer under varje prognosperiod händelser och politiska beslut som inte bara är svåra utan omöjliga att förutse. Ett påtagligt exempel var terrordåden den 11 september 2001.

För det första kan penningpolitiken aldrig exakt finjustera produktionsgapet eller sysselsättningen.

Därför kommer alla prognoser att slå mer eller mindre fel. Vi måste därför acceptera att produktionsgapet under ganska långa perioder är positivt eller negativt. Huvudsaken är att Riksbanken i syfte att stabilisera inflationen eftersträvar så små och så kortvariga avvikelser från målet som möjligt.

Med ett symmetriskt inflationsmål av den typen som Riksbanken har är incitamenten lika starka att undvika missar på uppåt- som på nedåtsidan.

Med ett symmetriskt inflationsmål av den typen som Riksbanken har är incitamenten lika starka att undvika missar på uppåtsidan som på nedåtsidan. Därmed koncentreras Riksbankens ansträngningar, analys och resurser lika mycket på att undvika att hamna under målet som att undvika att hamna över. De kortsiktiga avvikelserna från inflationsmålet kommer därför att jämna ut sig över tiden och medför därmed inga permanenta vinster eller förluster av jobb. Den genomsnittliga inflationen under de tio åren sedan inflationsmålet började gälla (en ganska kort tid för utvärdering) tyder inte heller på någon systematisk avvikelse. KPI, den variabel Riksbanken utvärderas efter, har visserligen i genomsnitt legat under målet, 1,4 procent, men då måste man ta hänsyn till att detta varit en period av fallande räntor, till stor del som en följd av att penningpolitiken gradvis övervunnit de höga inflationsförväntningarna. Räntekostnaderna påverkar inflationen direkt "i fel riktning" via boendekostnaderna. Används prisindexet UND1X som rensar för ränteeffekten har inflationen i genomsnitt varit 1,8 procent, dvs. mycket nära målet på 2 procent.

Det andra som komplicerar bilden är det faktum att inflationen inte bara påverkas av produktionsgapet utan också av inflationsförväntningarna.

Det andra som komplicerar bilden av ett enkelt samband mellan penningpolitik och sysselsättning är just det faktum att inflationen inte bara påverkas av produktionsgapet utan också i hög grad av inflationsförväntningarna, som i sin tur beror på penningpolitikens trovärdighet. Så länge Riksbanken åtnjuter trovärdighet för sin penningpolitik räcker det i vissa lägen med mindre ränteändringar för att signalera att Riksbanken håller ett vakande öga på inflationstendenserna. Om inflationsförväntningarna istället avviker kraftigt från Riksbankens mål kan mer kraftfulla åtgärder behövas.

En självständig centralbank är en viktig del i strävan att uppnå trovärdighet för inflationsmålet. Därför har man i Sverige, liksom i många andra länder, valt att låta de penningpolitiska besluten fattas självständigt av centralbanken utifrån ett lagstadgat prisstabilitetsmål. Denna konstruktion ställer stora krav på öppenhet och tydlighet från centralbankens sida.

För det tredje finns många kortsiktiga faktorer som påverkar inflationen kraftigt men produktionsgapet och sysselsättningen mycket marginellt, liksom det finns faktorer och policybeslut som påverkar den registrerade öppna arbetslösheten mer än vad de påverkar produktionsgapet och inflationen. Ett tydligt exempel på något som påverkat inflationstalen mer än produktionsgapet och arbetslösheten har varit galna ko-sjukans inverkan på köttpriserna eller elprisernas snabba upp- och nedgång beroende

på hur vädret påverkat vattenkraftsmagasinen. Ett exempel på ett beslut som påverkat den öppna arbetslösheten påtagligt, men produktionsgapet och inflationen mindre, var AMS neddragning av de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna 2003.

Sammantaget gör detta att sambandet mellan produktionsgap och inflation respektive sysselsättning inte är okomplicerat, vilket blir uppenbart när man ställer dessa variabler bredvid varandra över tiden (se diagram 2 och 3).

Därmed finns inte heller någon enkel relation som knyter ett visst räntebeslut till ett visst arbetslöshetstal.

För det tredje finns det många faktorer som på kort sikt påverkar inflationen respektive produktionsgapet och sysselsättningen olika mycket.

Diagram 2. Produktionsgap och KPI
Procent av BNP respektive procent

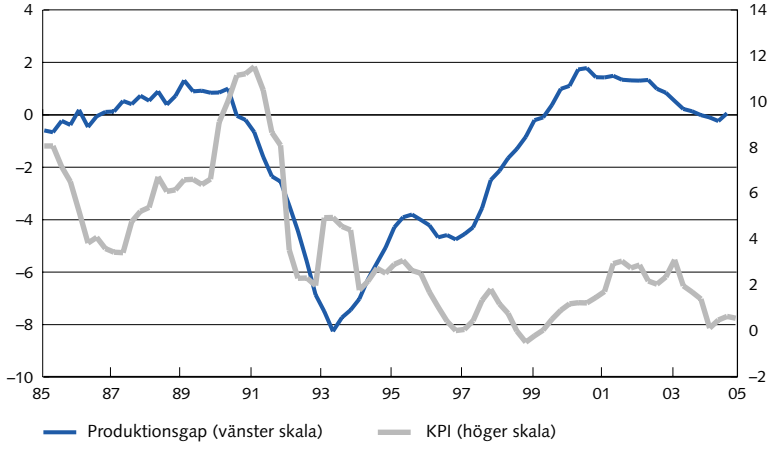

Källor: SCB och Riksbanken.

Diagram 3. Produktionsgap, öppen och total arbetslöshet
Procent av BNP respektive procent

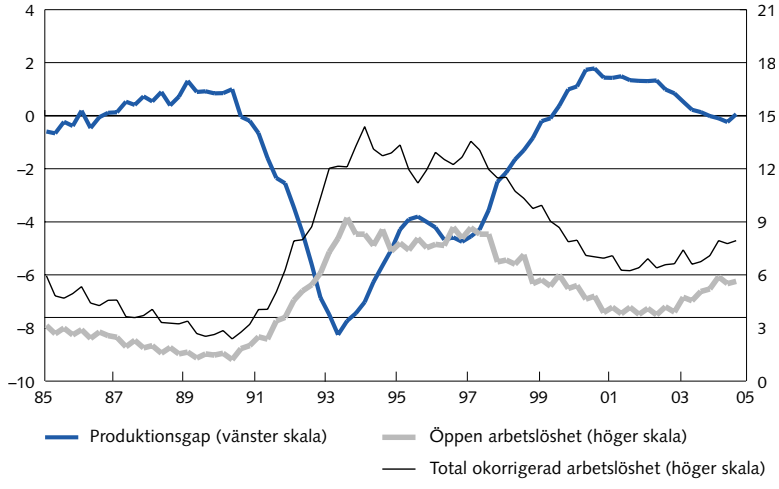

Källor: SCB och Riksbanken.

Ett intressant exempel på detta är just de senaste episoderna när inflationen legat under målet, i slutet av 1990-talet och början av 2000-talet, perioder som präglats av positiva utbudsstörningar som oväntat hög produktivitet och oväntat låg importerad inflation samt andra mer tillfälliga störningar. Den låga inflationen har inte varit en följd av att Riksbanken aktivt har stramat åt penningpolitiken och dämpat efterfrågan. I själva verket har räntan varit mycket låg och penningpolitiken därmed expansiv. Trots detta har inflationen blivit låg till följd av de positiva utbudschockerna. Effekten på sysselsättningen av sådana störningar skiljer sig från effekter framkallade av en alltför stram penningpolitik. Riksbanken kan med räntan påverka efterfrågan men hur företagen sedan möter denna efterfrågan med att variera antalet sysselsatta personer beror på hur produktiviteten utvecklas och det är inget penningpolitiken kan styra. Lika lite kan Riksbanken styra hur många som förs in eller ut från arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Riksbanken kan bara göra en bedömning utifrån de erfarenheter och den kunskap som finns ett till två år innan penningpolitiken får fullt genomslag.

Slutligen är det också värt att påminna om att Riksbanken inte heller till varje pris försöker nå inflationsmålet så snabbt som möjligt.

Slutligen är det också värt att påminna om att Riksbanken inte heller till varje pris försöker nå inflationsmålet så snabbt som möjligt. När inflationen avviker från målet är avsikten i normalfallet att återföra den gradvis för att därigenom undvika stora kast i efterfrågan och produktion, och därmed stora realekonomiska kostnader. Förutom att Riksbanken eftersträvar prisstabilitet är detta också ett sätt att ta hänsyn till det som framhålls i proposition (1997/98:40), Riksbankens ställning, att Riksbanken, som en myndighet under riksdagen, ska stödja de allmänna ekonomisk-politiska målen, som t.ex. hållbar tillväxt och full sysselsättning. I Riksbankens förtydligande av inflationsmålet 1999 anges dessutom att det vid mycket stora avvikelser kan finnas anledning att inflationen återförs till målet under en längre tidsperiod än normalt.[6] I vissa fall skulle ett återförande inom den normala tidshorisonten kunna medföra oönskade svängningar i den ekonomiska politiken.

Strukturella faktorer bakom arbetslösheten

Av ovanstående resonemang står det klart att det är vanskligt att försöka sätta siffror på penningpolitikens bidrag till de senaste årens svaga sysselsättningsutveckling. Givet att ekonomin växer med mellan 3 och 4 procent per år och att reporäntan är historiskt låg förefaller den svaga sysselsättningsutvecklingen inte i första hand vara en följd av svag efterfrågan.

[6] Se Heikensten (1999).

Förklaringen måste istället sökas bland mer långsiktiga, strukturella faktorer.

Till att börja med är sysselsättningsproblemet ännu större än vad den öppna arbetslösheten ger uttryck för. Utbudet av arbetskraft sjönk samtidigt som sysselsättningen föll i början av 1990-talet, vilket innebar att nedgången i sysselsättningen inte gav fullt utslag i arbetslösheten. Det är ett vanligt mönster att arbetskraftens storlek och sysselsättningen båda samvarierar med konjunkturen. När konjunkturen viker, minskar inte bara sysselsättningen utan även det antal personer som säger att de vill ha jobb. Det är naturligt, när folk vet att det är svårt att få jobb. Men trots en historiskt hög ekonomisk tillväxt har inte sysselsättningsgraden återhämtat sig sedan det kraftiga fallet i samband med krisen i början av 1990-talet. Fortfarande står en stor del av personer i arbetsför ålder utanför arbetskraften, vilket innebär att det i praktiken finns en stor dold arbetslöshet utöver den öppna. Att dessutom inte ens den öppna arbetslösheten minskat mer under 1990-talets konjunkturuppgång tyder på att arbetsmarknaden inte fungerar tillfredsställande.

Trots att penningpolitiken är gemensam är det dubbelt så höga arbetslöshetstal i vissa regioner som i andra.

Ett annat tecken på att arbetslöshetsproblemen är av strukturell natur är de stora skillnaderna mellan regioner och mellan yrkeskategorier. Trots att penningpolitiken är gemensam för hela den svenska ekonomin är det dubbelt så höga arbetslöshetstal i vissa regioner som i andra, flerdubbelt högre andel på a-kassa i vissa yrkesgrupper än i andra (se diagram 4 och 5). Dessa skillnader tycks bestå över långa tidsperioder, vilket tyder på låg rörlighet på arbetsmarknaden. Vad gäller regionerna motsvaras också höga arbetslöshetstal av en hög andel personer som av en eller annan anledning inte befinner sig i den aktiva delen av befolkningen, framförallt långtidssjukskrivna och förtidspensionerade. Inte heller dessa skillnader har minskat över tiden.

Det finns tecken på att behovet av rörlighet på arbetsmarknaden växer.

Samtidigt finns tecken på att behovet av rörlighet på arbetsmarknaden växer. En jämförelse av olika branschers sysselsättningsökning i hög- och lågkonjunktur visar att det i många branscher förloras jobb i både konjunkturuppgång och -nedgång, medan andra branscher vinner både i uppgång och i nedgång (se diagram 6). Det typiska konjunkturmönstret, att arbetstillfällen förloras i lågkonjunktur och sedan återkommer när konjunkturen vänder, tycks alltså inte gälla generellt i alla branscher. Arbetstillfällen som förloras i lågkonjunktur ersätts, i synnerhet inom industrin, till viss del med ökad produktivitet och informationsteknologi. Tillväxten leder till nya jobb men på andra ställen än tidigare. Det innebär att fler personer måste byta arbetsplats och bransch, och medför krav på en stor anpassningsförmåga. Fler jobb måste skapas i t.ex. tjänstesektorn, kanske i helt nya företag.

Diagram 4. Arbetslöshet i olika län 2001–2003
Procent av arbetskraften i respektive län

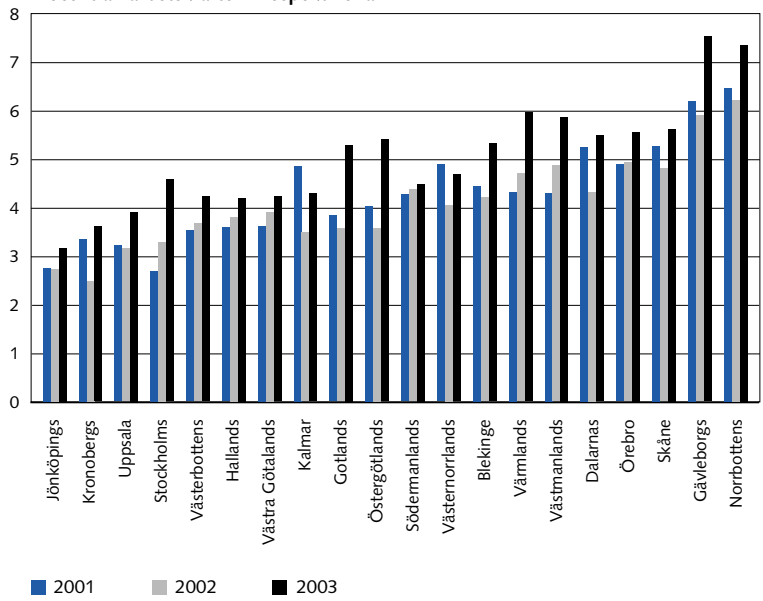

Källa: SCB.

Diagram 5. Andel öppet arbetslösa medlemmar i olika arbetslöshetskassor 2001–2003
Procent av medlemsantalet

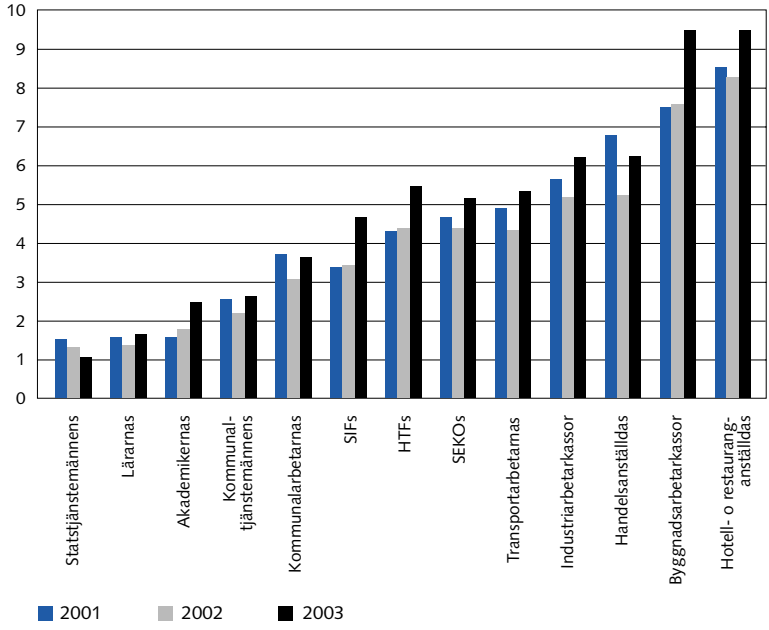

Källa: SCB.

Diagram 6. Sysselsättning i konjunkturuppgång och –nedgång under 1990-talet och 2000–2004 i olika branscher

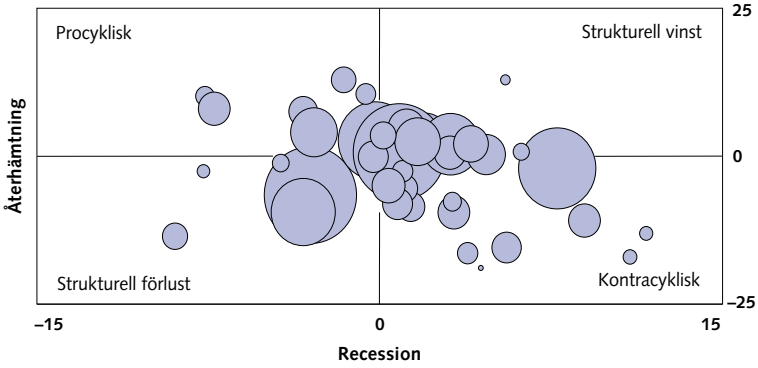

Anm. Varje cirkel symboliserar en bransch, där storleken på cirkeln motsvarar antal sysselsatta i branschen. När antal sysselsatta minskar i en konjunkturnedgång och ökar i en konjunkturuppgång betecknas detta som ett procykliskt beteende, motsatsen som kontracykliskt. Branscher som ökar sysselsättning i både hög- och lågkonjunktur betecknas som strukturella vinnare, medan de som minskar sysselsättning oavsett konjunktur är strukturella förlorare. För liknande studie av USA se Groschen & Potter (2003).

Källor: SCB och Riksbanken.

Därmed innebär en hög tillväxt inte nödvändigtvis ökad jobbtrygghet i traditionell mening. Tvärtom kan hög tillväxt spegla snabb omvandling och hög produktivitetstillväxt, och att fler jobb försvinner i vissa delar av ekonomin samtidigt som det kan skapas nya jobbtillfällen på andra ställen. Detta är ett mönster som diskuterats i USA i debatten om "jobless growth". Men egentligen är inte detta något nytt fenomen. Strukturomvandling och "jobless growth" har utmärkt svensk tillväxt de senaste 150 åren.

I en tid av snabb strukturomvandling stiger kostnaden för låg rörlighet på arbetsmarknaden.

I en tid av snabb strukturomvandling stiger kostnaden för låg rörlighet på arbetsmarknaden och det blir viktigare att nya företag och arbetstillfällen växer fram. Fler personer kommer att befinna sig i en övergång mellan företag och mellan branscher, och ibland mellan bostadsorter. Om incitamenten är låga för arbetskraften att snabbt byta arbete och söka sig till en ny bransch, samtidigt som incitamenten för företag att anställa arbetskraft från en annan bransch minskas av för liten lönespridning, kostnader för sjukfrånvaro och anställningstrygghet, riskerar fler att fastna i övergången. Det skulle innebära att den s.k. friktionsarbetslösheten, den arbetslöshet som uppkommer till följd av matchningsproblem mellan arbetslösa och vakanser, ökar.

Ett sätt att analysera friktionsarbetslösheten är genom den s.k. Beveridgekurvan som relaterar total arbetslöshet till vakanser. Ju fler vakanser, desto större är sannolikheten för en person att finna ett arbete och desto lägre blir arbetslösheten, därför lutar kurvan nedåt. Konjunk-

Beveridgekurvans utseende kan möjligen tolkas som att arbetsmarknaden fortsatt att fungera dåligt efter krisen.

turrörelser visar sig ofta som rörelser längs med kurvan, medan kurvans läge kan användas för att tolka matchningsprocessen. Ju närmare origo kurvan är desto effektivare matchning och desto snabbare utflöde ur arbetslösheten. Sedan början av 1990-talet har kurvan skiftat utåt, vilket indikerar att 1990-talets kris ledde till att många ställdes utanför arbetsmarknaden (se diagram 7). Att kurvan därefter inte flyttat tillbaka mot origo, till lägre vakanstal och arbetslöshet, kan möjligen tolkas som att arbetsmarknaden fortsatt att fungera dåligt efter krisen. Fortfarande är vakanstal och arbetslöshet mycket högre än under 1950- och 60-talen.[7]

Diagram 7. Beveridgekurvan i Sverige
Procent

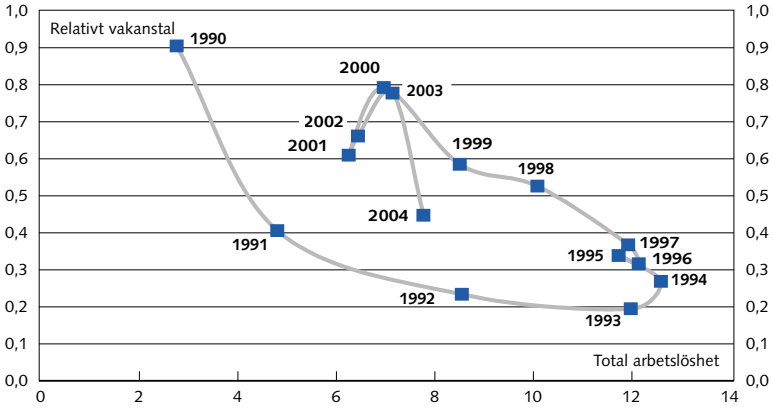

Anm. Relativt vakanstal: antalet lediga platser med mer än 10 dagars varaktighet/arbetskraften och personer i utbildningsåtgärder (korrigerad).
Total arbetslöshet: antalet öppet arbetslösa och samtliga i åtgärder (korrigerad)/arbetskraften och personer i utbildningsåtgärder (korrigerad).

Källor: AMS och SCB.

Snabb strukturomvandling med fler personer mellan arbetsplatser kan öka risken för långtidsarbetslöshet om fler blir modfällda och i praktiken slutar att aktivt söka arbete. En sådan passivisering av arbetslösa kan medföra att personer som friställs stängs ute från arbetsmarknaden permanent.

Den period som arbetstagarna går arbetslösa minskade gradvis fram till 2001; därefter har den dock ökat igen och sålunda också risken för långtidsarbetslöshet.

Det fenomen som kallas hysteresis, alltså att arbetslösheten stiger men inte sjunker tillbaka för att alltfler fastnar i långtidsarbetslöshet, kan uppstå så snart som arbetsmarknadens funktionssätt och olika incitamentsstrukturer gör det svårt för den som förlorat jobbet att söka nytt arbete. Det kan bero på att lönebildningen inte tar tillräcklig hänsyn till de arbetslösas utbud av arbete, men också t.ex. på att den arbetssökande inte tillräckligt snabbt anpassar sina löneförväntningar och kvalifikationer

[7] Vid analys av kurvan i denna form måste vi ta hänsyn till att arbetslösheten kan minska när fler blir sjukskrivna respektive öka till följd av nedskärningar av offentliganställda, t.ex. under 1990-talets besparingsprogram, vilket påverkar Beveridgekurvans läge.

till vad som krävs för att få arbete i en ny bransch. Hysteresis kan också uppstå vid en tillfällig arbetslöshet som uppkommit till följd av konjunkturvariationer, som penningpolitiken försöker mildra. Konjunkturvariationerna går aldrig helt att eliminera, men de bidrar sannolikt bara till en liten del av de många arbetsställen som försvinner i en period av strukturomvandling. En arbetsmarknad och incitamentsstruktur som är uppbyggd på principen att jobbförluster bara är tillfälliga och återkommer på samma arbetsplats vid nästa konjunkturuppgång, kan i en situation av strukturomvandling där de nya jobben skapas i andra branscher, öka risken för långtidsarbetslöshet. Den period som arbetstagarna i genomsnitt går arbetslösa ökade under krisen i början av 1990-talet men sjönk sedan tillbaka gradvis fram till 2001. De senaste åren har varaktigheten dock ökat igen, och därmed också risken för långtidsarbetslöshet, trots god fart i ekonomin (se diagram 8).

Diagram 8. Arbetslösheten uppdelad på inflöde och varaktighet
Procent av arbetskraften (vänster skala) respektive antal veckor (höger skala), 12-månaders glidande medelvärde, säsongsrensad

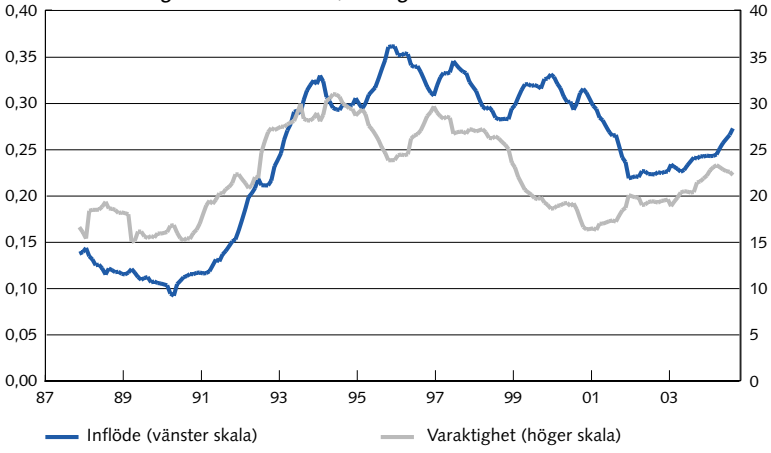

Anm. Antalet personer som varit arbetslösa i en vecka i procent av arbetskraften används som ett mått på inflödet, och antalet arbetslösa totalt dividerat med inflödet (som antas vara lika med utflödet) som ett mått på varaktigheten.

Källor: SCB och Riksbanken.

Slutord

Det är viktigt att grundorsaken till arbetslösheten diskuteras seriöst och att kraven riktas till dem som faktiskt har makten att genomföra de förändringar som behövs. På lång sikt har penningpolitiken ingen inverkan på sysselsättningen, medan den på kort sikt kan påverka efterfrågeläget i ekonomin och därmed arbetslösheten.

Sambandet mellan penningpolitik och arbetslöshet är dock inte enkelt utan kompliceras av en rad faktorer som dessutom inte är stabila

Sambandet mellan penningpolitik och arbetslöshet kompliceras av en rad faktorer som dessutom inte är stabila över tiden.

över tiden. Penningpolitiken kan mildra konjunkturvariationerna kring en underliggande trend i tillväxten och därmed göra produktionsgapet så litet som möjligt. Variationer kommer dock alltid att finnas eftersom Riksbanken inte kan sluta produktionsgapet vid varje tillfälle och därmed inte träffa inflationsmålet exakt annat än undantagsvis. Det beror på att det hela tiden sker oväntade störningar och att prognoser alltid är förknippade med osäkerhet. Det viktiga är dock att så länge penningpolitiken förmår upprätthålla prisstabilitet kommer konjunkturvariationerna kring trenden över tiden att jämna ut sig. Effekterna på arbetslöshetstalen när inflationen avviker från målet blir därmed relativt små och kortvariga, speciellt i jämförelse med de dramatiska förändringar som skett med arbetslöshetstalen under 1990-talet och 2000-talet.

Policyfrågan borde vara varför arbetslösheten inte nått tillbaka till de låga tal som gällde på 1950- och 60-talen.

Den stora policyfrågan borde inte vara de små kortvariga avvikelserna – om arbetslösheten hade kunnat vara någon tiondel högre eller lägre med en felfri penningpolitik – utan istället de stora underliggande trenderna, dvs. varför arbetslösheten inte nått tillbaka till de låga tal som gällde på 1950- och 60-talen.

Referenser

Akerlof, G. A., William, D. T., Perry, G. L., Gordon, R. J. & Mankiw, G. N., (1996), The Macroeconomics of Low inflation, Brookings Papers on Economic Activity, 1, 1–76.

Akerlof, G. A., William, D. T. & Perry, G. L., (2000), Near-Rational Wage and Price Setting and the Long-Run Phillips Curve, Brookings Papers on Economic Activity, 1.

Apel, M. & Heikensten, L., (1996), Penningpolitik, inflation och arbetslöshet, *Penning- och valutapolitik*, 3, Sveriges riksbank.

Barro, R. & Gordon, D., (1983), "A Positive Theory of Monetary Policy in a Natural Rate Model", *The Journal of Political Economy*, 91, 4 (Aug.), 589–610.

Bryan, M. F. & Palmqvist, S., (2005), Testing Near-Rationality Using Detailed Survey Data, under publicering.

Clifton, E., Leon, H. & Wong C.-H., (2001), "Inflation Targeting and the Unemployment-Inflation Trade-off", Working paper WP/01/166, IMF.

Heikensten, L., (1999), Riksbankens inflationsmål – förtydliganden och utvärdering, *Penning- och valutapolitik*,1, Sveriges riksbank.

Kydland, F. & Prescott, E., (1977), "Rules rather than discretion: The inconsistency of optimal plans", *Journal of Political Economy*, 85, 473–490.

Lucas, R., (1972), "Econometric Testing of the Natural Rate Hypothesis", The Econometrics of Price Determination, Eckstein, O. (red.), Board of Governors of the Federal Reserve System and Social Science Research Council.

Lundborg, P. & Sacklén, H., (2001), "Is there a Long-Run Unemployment-Inflation Trade-Off in Sweden?", FIEF, Working Paper Series, No. 173.

Richardson, P. m.fl., (2000), "The Concept, Policy Use and Measurement of Structural Unemployment: estimating a Time Varying NAIRU across 21 OECD Countries", Economics Department Working Papers, 250, OECD.